

изкуство, върху отношението на писателя към света, изразено чрез творбите му. Интересни сведения се дават за начина, по който са изградени отделни литературни герои, за идейния смисъл, вложен в тях и т.н. Любопитни неща учителят може да подбере от разсъжденията на Г. Караславов за това как се поражда замисълът на „Снаха“, кое определя началото на творческия процес, откъде идва основната нишка на сюжета, как се използва документалният материал за обрисовка на героите, за прототиповете на отделни образи и др.

Някои от мислите на писателите могат да изиграят ролята на контрапунктове при организирането и провеждането на беседите с учениците. Например Ем. Станев твърди, че „Антихрист“ е „най-автобиографичната“ му книга, въпреки че героят е монах от четиринадесетото столетие. Идеино-естетическият замисъл на образа на Иван Кондарев и мнението на критиката предизвикват творческата активност на учениците в урока по литература. Въпросът за възприемането на художественото творчество е интересен и може да предизвика проблемни ситуации, които заставят учениците да изият активна позиция. Такива уроци обикновено протичат под формата на дискусия. Литературните анкети предоставят на учителя богат материал в това отношение.

Сведенията в литературните анкети не се отнасят само за творците, които се анкетират. Тяхната неоценима стойност е и в това, че са извор на факти и преценки и за други личности, които имат определено място в нашия обществено-политически и културен живот. Умелото използване на тези сведения твърде много допринася за разширяване на културния кръгозор на учениците. От една страна, те остават като духовно богатство на личността, която по самостоятелен път се е докоснала до интимния свят на твореца. От друга, при подходящи случаи в учебния процес част от тях биха могли да се актуализират с определена цел.

Литературните анкети разнообразяват научните източници за подготовка на учителя. Педагогическата находчивост и майсторството ще определят начина на използването на този ценен документален материал за обогатяване на интелектуалното и емоционалното съдържание на урока по литература.

## В ЛЕКЦИОННИЯ КУРС

*Бистра Ганчева*

Уплътняването на една лекция с анкетен материал следва свои пътища, натъква се на свои проблеми и търси свои начини за решаването им.

В редица случаи — най-вече при големите автори — студентите идват в университета със значителни познания относно „житейския път“ на съответния автор. Библиографските справочници, особено от последните години, предлагат достатъчно материал с необходима обширна информация. За лектора остава по-приятната, но и безспорно по-трудна задача да тръгне от тези предпоставки, да се насочи към по-обобщен образ на творческата личност, в тясна и непосредствена връзка с нейния втори живот в художествената творба.

Още Боян Пенев наблегна върху основни принципи при очертаване образа на художника: той да бъде видян като индивидуална психология и историческото му обкръжение да се възприеме като „втора действителност“, с нужната в такива случаи поетическа интуиция<sup>1</sup>. При цялата терминологична разлика в определенията, която ни отдалечава от Боян Пенев, мисълта му в основата си остава с непроменено значение и сега — творческата личност и нейното време да се „видят“, да се „преживеят“. В този процес на откриване на един автор участва дори въображението — не като „измисляне“, а като реконструиране, в рамките на възможното, целостта на една личност.

За подобна реконструкция говорят мнозина — и писатели, и литературни историци. Това е принципът и на редица биографии. По него са изградени и романите на Андре Моруа, и

<sup>1</sup> Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. II. С., 1977, 546—547.

изследванията на Анри Перюшо, а в българската литература — творбите на Захари Стоянов или Симеон Радев. Почти всички (с изключение на З. Стоянов, който не разказва специално как пише) отбелязват и подчертават момента, когато след дълги издирвания, при събрани вече сведения, настъпва особен момент на озарение, откриване, осветление „извътре“ на изследваната личност. Повод за такова откритие може да бъде дори незначителна подробност, но тя с външва всичко останало, дава пуле, задвижва кръвообращението в един новосъздаден образ.

Разбира се, без претенции за всекичасни постижения в тази насока, такъв може да бъде и стремежът в университетските лекции — творческата личност да бъде видяна и въз основа на документите, и с помощта дори на въображението.

Ролята на анкетния материал за изпълнение на така поставената задача е своеобразна. От преподавателя се изисква внимателно търсене на необходимия, характерен факт, в който личността на разглеждания автор да се оглежда най-пълно, „застанала“ с лице към себе си. Такива могат да бъдат например признанията на Александър Геров за ранните му стихотворни постижения. От гледна точка на биографията те не биха прибавили много към известния факт, че повечето поети се изявяват рано и че Геров е един от тях. Съдържанието им обаче, съпоставено със зрелите му работи и особено съотнесено с чудатото на пръв поглед мнение на поета, че на 56 години знае за света толкова, колкото и на шест<sup>2</sup>, вече насочва към творец, чието развитие се състои не в промени, а в задълбочаване — поет не само рано изявен, а и рано намерил собствената си посока, вслушан едновременно в света и в себе си. Отгук и строгата избирателна способност на Ал. Геров спрямо външните подтици към творчество.

Колкото и странно да звучи, биографичният материал в анкетите може да послужи да се преодолее емпиричният биографизъм. Лекционният курс е благодатно поле за такова осмисляне на този материал.

Съпоставките между постигнати „по анкетен път“ авторски признания позволяват да се видят в характерни моменти от творческия процес, еднакво присъщи на твърде далечни един от друг художници. Характерен случай са анкетите на Иван Шишманов с Вазов<sup>3</sup> и на Иван Сарандев с Емилиян Станев<sup>4</sup>.

Известно е, че в историческите си произведения за средновековна България Иван Вазов допуска неточности и грешки. Повечето от тях могат да се обяснят с недостатъчна информация (примерно за исихазма), но странно може да се окаже, че някъде писателят отива срещу добре установени от науката истини, в които сам е убеден.

От една страна, той твърди, че понятието „патриотизъм“ през средновековието няма съвременното му съдържание и представлява „първобитен инстинкт, който се изразява повече в омраза към чужденците, а не в любов към своите“<sup>5</sup>. И въпреки цялата си категоричност, това убеждение не играе роля при изграждане образа примерно на Светослав Тертер. Нещо повече — „жежката любов към България“ е не само основен двигател в действията на този герой, но и основа на положителното авторско отношение към него. В процеса на сътворяване писателят за момент забравя собствените си познания, които при това са му били многократно повтаряни от безкомпромисен учен като Иван Шишманов<sup>6</sup>.

Десетилетия след Вазов „исторически възражения“ ще предизвика Емилиян Станев. Нито тесните контакти с изтъкнати историци, нито близката дружба с големи учени, нито продължителното проучване на старата ни история и култура могат да разколебаят писателя в неговото мнение за католицизма и православие при приемане на християнството в България или за запазеното прабългарско съзнание през Втората българска държава. Нещо по-важно — тези схващания, правила или не, дават художествени резултати. Явно тук играе роля не само тяхната истинност и точност, а и мястото им в творческата система на автора, което е подобно на Вазовото.

<sup>2</sup> К. Янев а. Александър Геров. Литературна анкета. С., БАН, 1978, с. 36.

<sup>3</sup> И в. Шишманов. Иван Вазов. Спомени и документи. С., 1976.

<sup>4</sup> И в. Сарандев. Емилиян Станев. Литературна анкета. С., БАН, 1977.

<sup>5</sup> И в. Вазов. Съчинения в 22 тома. Т. XV. С., 1978, с. 315.

<sup>6</sup> И в. Шишманов. Цит. съч., 208—209.

Приликите между авторите могат лесно да се видят — в стремежа към широка осведоменост, в едва ли не максималистичната цел да се обхване всичко достъпно за науката, и най-важното — да се осмислят постиженията ѝ по творчески път. Има много общо и в пътищата им до средновековната тема. Важен момент в тях е прекият контакт със старините — посещенията на Вазов в Търново през 1900, 1902 и 1905 г. и екскурзията на Емилиян Станев до Мадара. И при двамата тези контакти отвеждат към по-дълбоки следи на средновековието в съзнанието им — юношеските занимания на Вазов с Царственика на Христати Павлович и детските впечатления на малкия Никола Мартинов от Търново. Емоционалното съприкосновение с българската старина е основата, върху която по-късно никнат и се оформят — вече под влияние на историческите сведения — образите на миналото.

Научната информация е безспорно най-важната. И все пак нейната власт не стига докрай. Нещо в представите на авторите за миналото на България остава неподатливо на въздействия — и то е толкова по-устойчиво, колкото по-тясно е свързано със самочувствието им на българи и творци, деца на своята земя. „Жежката любов“ на Светослав Тертер към България, така уязвима от историческо гледище — това е самата Вазова любов, която храни цялото му същество и творчество. Прабългарската памет на Сибин — това е самото вживяване на Емилиян Станев в епохата на Първата българска държава, горестните му размисли за древния блясък на неговата родина, помръкнал в следващите векове. Тези разбирания, свързани с тъга или възторг, подхранват и въображението. Преди да се осмислят исторически, те се включват в творческия процес, абсорбират се от художествената тъкан, и, прави или не, придобиват особена непоклатимост. В съзнанието на самия творец тя или приема вид на пълна истина (Емилиян Станев), или дава художествен живот на идеи, които авторът не приема (Вазов). По отделни моменти от анкетата с Емилиян Станев може да се възстанови ходът — не, разбира се, процесът в цялата му сложност и пълнота — на създаване образа на преславския княз. Сложността, вътрешната многоизмерност на Сибин не би се разкрила без прабългарските съставки в неговия свят. Тези съставки сноват между познание и въображение, принадлежейки и на едното, и на другото, опирайки се и в едното, и в другото.

Тази двойна опора на старобългарските представи не е залог за непогрешимост, но е безспорно условие за здравина. Следвайки себе си в патриотичното съдържание на „Светослав Тертер“, Вазов отива срещу себе си в убедителността на творбата; вживявайки се в миналото, Емилиян Станев се възправя срещу науката за това минало. Литературните анкети дават свидетелства за частичната автономност на творческия процес и за цената — понякога художествена — на тази автономност.

\*\*\*

Такива съпоставки в една лекция могат да доведат до разнообразни резултати. Те дават възможност да се огледат достъпните за наблюдение моменти от творческия процес; да се прокарват неподозирани успоредици между различни таланти; да се вникне в сложното съотношение между суверенната авторова воля и стойностните показатели на произведението, които стоят над нея. Така лекцията може не да приеме вид на констативно изложение на готови резултати, а да се изгради като процес на достигане до тези резултати. Това въвлича в нея и слушащите, прави ги мълчаливи (в най-успешните случаи те вече не са мълчаливи) участници. Без да бъде постоянно достиган резултат, това може да бъде постоянно преследвана цел.

## ЛИТЕРАТУРНАТА ИСТОРИЯ

*Христина Балабанова*

На сегашния етап нашето литературознание е насочило вниманието си към диалектичната взаимообусловеност на индивидуалнотворческо и закономерно с оглед на по-висшата задача — връзката между националнолитературно и междулитературно (регионално, европейско, световно).